

פ"ב ה"ג; ה"ה

וספרי, מדרש רבה ור' תנחומא זצ"ל, ומדרש שמואל, תילים ומשלי וחמש מגילות וילקוט מהתנ"ך, עלו כולם קמשונים מטעויות גדולות וחסרונות לא יוכלו להמנות ויתירות וחילוף נוסחאות עד אשר רבים נתיאשו מלהבין בהם דבר והיו מונחות בקרן זוית אין דורש ואין מבקש ולא יכול איש להרים ידיו ורגליו במדרשים הנזכרים, וכמעט היו יראים להשכין ספרים ההם באהליהם לבל יענשו חו"ש בעונש אל תשכן באהליך עולה זה ספר שאינו מוגה וכו'. ומי יודע אם אין זו הסיבה שספרי ירושלמי כת"י לא נשתמרין ואין למצאם אפילו בספריות הגדולות מלבד כת"י וכת"ר על זרעים ומסכת סוטה, וגם לפני מדפיסי וינציה רפ"ג לא היו אלא ארכעה טופסים כמ"ש בירושלמי ד' בסופו. שיתכן לפי הנ"ל שבעליהם דנם לגניזה מפאת רוב השיבושים שעלו בהם. ובהקדמת המחבר אות אמת, הנה באתי במגילת ספר כתוב כל אותן ההגהות כדי שיוכל כל מי שירצה להגיה ממנו ספרי מדרשיו לתקן דברי רז"ל אשר עוותו הזמנים ואל ישכון באהלו עולה, שלתכלית זה עצמו עשיתי גם אני וכו'. ולפי דרכנו למדנו שיש לשים לב להגיה השבושים שמוצאים בספרים בעת למודם.

הלכה ה

כך אני אומר אפילו עדיה בקוסטנזון תמתין. בהוצאת קושטנדינא שעם פרוש השד"י הגירסא, בקוסטנזין, וכן להלן. ובשור"ת מהר"מ ב"ב סימן תרע"ג הגירסא אפילו עדיה בקוסטנזין, משמע ג"כ שנשתבש השם קונסטנזין לקוסטנזין. ובמרדכי הגירסא בקוסטנזין וקרוי ג"כ שנשתבשה המלה בקוסטנזין. ולפי גירסא זו משמע לכאורה שהכוונה לעיר קונסטנדינא הידועה וכפרושי הפנ"מ וקה"ע שהוא מקום רחוק ביותר, אלא שזה בלתי אפשרי שהרי בזמנו של רבי יוחנן היתה עיר זו בשם ביזנתי או ביצאנץ ורק בתקופה מאוחרת כשהעתיק הקיסר הרומי קונסטנזין מרשבו לביזנתי הסיב את שם העיר לקונסטנזין על שמו, וכמ"ש במדרש תהילים ט ח, והדבר הזה היה בתקופת אמוראי א"י האחרונים, אבל לא יתכן שהמכוון לעיר זו בימי רבי יוחנן אם לא שנגיה רבי יונה ויהיה המכוון לר"י אביו של רבי מנא שהיה מאמוראי א"י האחרונים ובזמנו היתה קונסטנדינא בירת המזרח ובתוכה א"י. שיהודי א"י נרדפו ע"י קונסטנזין הרשע שהתנצר ונעשה אויב ליהודים ונתרבו הגזירות וע"כ נחתם הירושלמי במהירות לפני זמנו כידוע. ברם קשה להגיה אף שיתכן שהיה כתוב בר"ת ר"י ופענחו את זה המעתיקים בטעות לרבי יוחנן וצ"ל רבי יונה. ומעניין שבעל שדה יהושע הגורס קוסטנזין והיה רב בקונשטנטינא מפרש שהוא עיר קרובה יותר מלוד או קיסרין א"כ לדעתו קונסטנזין אינה קושטנדינא. ובעה"ש ערך קסוסנין מחפש עיר זו כפי הגירסא שלנו עיי"ש ועמ"ש כמגילה פ"ד ה"ג. ושוב מצאתי בספר גט פשוט ריש סימן קכ"ח שר"ת מהר"ח ז"ל סימן ב ע"ד גט שבא מתימן לאשתו אשר בקושטנטינא והיה כתוב בו מקום האשה העומדת היום במתא קושטנזין במקום קושטנטינא וכתב שם שהגט כשר שהיא כעיר שיש לה שני שמות אחד במקום הכתיבה ואחד במקום הנתינה, ושוב כתב ד"ל שהשם קושטנזין היא קיצור מהשם קושטנדינא עיי"ש, הרי שיש מקום שהיו קורין לקושטנדינא קוסטנזין. ועיי"ש עוד שיש קושטנטינא אחרת במערב (כמרקו) והיא נקראת קסנטינא וכו' ומשמע שם שעיר זו נקראת על שם קוסטנזין עיי"ש, א"כ היו צורות שונות לשם זה. ועיין מ"ש בב"ק פ"ח ה"ר, ובשקלים פ"ז סוף ה"ב. והנה באוצר ישראל ערך "קושטא", קושטאנדינא כפי

פ"ב ה"ה; ה"ו

המחמדים קושטאנדינא או איסטנבול בתורקיה ובימי קדם נקראת "ביזאנטא" ובפי היהודים קוסטנטינוס וכו', ובשנת 330 לספה"נ הקיסר קונסטאנטיין בנה אותה מחדש וירחיב גבולה ומן עת ההיא הסב את שמה קונשטנטינופולא, ע"כ והמלה דינה הוציא והוסיף השם נופל, ובמדרש תהלים הוצאת רש"י מזמור ט אות מ"ב האויב תמו חרבות לנצח, האויב תמו חרבותיהם קיימין לנצח, כגון קוסטנטינוס בנה קוסטנטינא, ובהערות שם הקיסר קוסטנטינוס בנה מחדש העיר וקראה קונסטאון טינופלי וכו', רצה לתקן לשון המדרש שהרי הרבה שנים לפני קונסטנזין נקראת העיר קושטנדינא, אלא דר"ל דקוסטאנטינוס בנה העיר מחדש וקראה קונשטנטינופול, אולם הביבלוגרפים רשמו רק שמות אלו של קושטנדינא. ואני מצאתי בספר הדפוס העברי בקושטא ע' ס"ח לשון השער ספר ערוך הקצר קושטנזין רע"א, ובעמוד ע"ז, דברי הימים של משה רבינו ע"ה וכו' קושטנזין רע"ז הנה שם נוסף השם קושטנזין, אולם השם הזה נשתקע למעלה ממאה שנה ובמאה ספרים השם קושטנזין מופיע רק פעמים, ובעוד שלש מאות ספרים מופיע רק השם קושטנדינא, גם הגירסא שלנו "בקסוסנזין" יש לתקן "בקסטנזון" והשם "קושטא" הוא שם של יהודים מקוצר מקושטנדינא.

והנה כשעברתי על ספר "הדפוס העברי בקושטא" שמונה יותר מארבע מאות ספר ראיתי כי ברוב הספרים כתוב קושטנדינא קרית מלך רב שאול מהפסוק בתהלים מ"ח הר ציון קרית מלך רב דמוסב על קרית דוד והשתמשו בה לקושטנדינא, אכן החסיד רבי יהודה נבון אחד מחשובי הרבנים בקושטנדינא בנו של הגאון מחנה אפרים כשעלה לירושלים קנא קנאת ירושלים וקרא ספרו שור"ת בשם "קרית מלך רב" לומר לך שהוא גר בירושלים שרק היא "קרית מלך רב" ולא קוסטנדינא ראה בהקדמתו.

אמר ר"י בר"א תרין עובדין הוון אחד אמרין ליה הרי עדיה בלוד ואחד אמרין ליה הרי עדיה בקסרין וכן הוה אמר לון כך אומר אני אפילו עדיה בקוסטנזין תמתין. ג"ל שרבי יוסי בר"א מוסיף ששני מעשים היו אחד בלוד שאמנם אין המרחק מטבריה מקומו של רבי יוחנן ללוד כהמרחק מטבריה לקוסטנזין ויתכן לומר שנמתין עד שיתברר הדבר ברם לא אמרינן כן מפני שהמרחק מטבריה שבגליל ללוד שביהודה היא מרחק ניכר לשתי ארצות ואין אנו אומרים שנמתין עד שיתברר אם יש עדיה בלוד, אכן המעשה השני יותר חידוש הוא, שאעפ"י שבקסרין שמקומו ע"י חיפה לא רחוק מטבריה והבירור בזה אינו כ"כ מסובך וממושך והר"א תמתין אולי יבואו עדים קמ"ל שאעפ"כ אמר ר"י כך אומר אני אפילו עדיה בקוסטנזין תמתין אעפ"י שהשואה של קסרין לקוסטנזין רחוקה, והטעם בזה שבשבויה הקילו. אכן נראה אם היו אומרים לו הרי עדיה בטבריה ובפרוריה היה ר"י מסכים שתמתין.

הלכה ו

א"ל אבא בר בא אילו הוינן בנתך כן היית אומר וכו'. מכאן שאם באה שאלת איסור כהונה וכ"ש עגונה לפני חכם שיש לו לתאר לעצמו אלו היתה בתו עד כמה היה מיגע עצמו למצא היתר ולאחר עיון רב לצרף גדולי הוראה. ושמעתי מאת ידידי הרה"ג בנש"ק רבי חיים יודל האלברשטם רב"ד בק"ק אשפצין ז"ל הי"ד, שהוא היה בביתו של המהרש"ם מברעזאן וראה כי כאשר באה אליו שאלת עגונה ועיין בהיתרה היה גאנח כמ"פ על שבר האשה ועיין הרבה וכשנפתחו לפניו שערי היתר אורו עיניו בבחינת אילו הוינת בנתך כן היית אומר, וזהו סוד הדבר שהגאון

פ"ב ה"ו

ז"ל נטה להקל בשאלת עגונה ואפילו בשאלת אר"ה במקום הפסד גדול שהיה יכול לפגוע בפרנסתו של השואל כי לבו היה משתתף עם מוחו בהוראה ועיין בדע"ת בהקדמה.
סלקן שביין עמהון. שקווי שיפדו אותם בא"י ולשם זה רצו השבאים להכנס עמן לר"ח, ברם הן בחכמתן אוקימן שביין מלבר.

אמר לשמעון ב"א איטפל בקריבתך. הדגיש שחובה עליו מפני שהיא קרובתו וכתוב מבשרך אל תתעלם, אבל אם לא היתה קרובתו אינו מחויב בדבר שהרי יש לחוש שמא יבואו עדי טומאה וכמו שהוא בבבלי שמפני שבויה הקילו אעפ"כ בעל נפש יש לו הרשות למנוע מזה, וע"כ חשש רבי חנינא שאף שמדינא מותרים הן אף לכהונה מ"מ לא ימצאו את זיווגן הראוי להם כי יתרחקו מהן חכמים אפילו הם ישראל לשאת אותן מפני שנפלו ביחוסן עי"ז שנשבו. ור"ח הבבלי שידע את גדולת אבותיהן ויחוס משפחתן כאב לבו עי"ז ולפיכך פנה לר"ש בר בא שישא אחד מהן ע"ש ומבשרך אל תתעלם. ואכן רשב"א הכהן החסיד ידע כאבו של ר"ח וגם לבו כאב על הדבר ונשא אחת מהן, וכשמתה נשא את אחותה, אבל כשמתה גם היא היה הדבר יכול להגביר את הרינון עליהם ולפיכך שאלו למה בגין דשקרין והכשילו את רשב"א, ועי"ז באה התשובה חר"ש לא שקרון וכו'. והדגישו רבותינו הדבר בכדי לא לפגוע בכבודן לאחר מותן ובכבוד אבותיהן הגדולים.

אמר לשמעון ב"א איטפל בקריבתך נסב לקדמייתא ומיתת לתניינא ומיתת וכו'. לשון הגמרא ביבמות ס"ב המקרב את קרוביו והנשא את בת אחותו עליו הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה, משמע שהמצוה היא רק בנושא את בת אחותו, אבל בירושלמי כאן מבואר שמצוה היא ג"כ בשאר קרובות וביחוד כשהן בשעת צרה כמו בעובדא דבנותיו של מר שמואל. ולשון הרמב"ם בסוף פ"ג מהלכות אס"ב, ומצות חכמים שישא אדם בת אחותו והוא הדין לבת אחיו שנאמר ומבשרך אל תתעלם עכ"ל. ולפי הטעם שנתן הרמב"ם א"כ המצוה היא גם בשאר קרובות כדעת הירושלמי וכמ"ש בכתובות נ"ג. ולשון תוס' ישנים, והנושא בת אחותו לפי שהיא בת גילו כדאמרינן רוב בנים דמיים לאחי האם, וכ"ה בהג"מ שם, א"כ משמע כדעת הירושלמי שהרי גם רוב בנים דומים כיחס ידוע לבני המשפחה, אולם עיין ברש"י שם. שו"ר כחידושי המאירי שכתב וז"ל, והאי דנקיט בת אחותו מפני שדעתו של אדם קרובה אצל אחותו יותר מאחיו ובת אחותו אהובה אצלו יותר. ולי נראה שבדרך כלל הוא משבח זווג הקרובות מפני שטבען שוה ואהבתן מצויה ביניהם מתוך שווי הטבעיות ונקיט בת אחותו מפני שהיא שוה לו בטבע יותר מכולם וכמ"ש רוב בנים דומים לאחי האם וכו'. והנה כאן כוון מדעתו הרחבה לדעת הירושלמי דבריו קרובים לדברי הרמב"ם ז"ל.

למה בגין דשקרין וכו' אלא מן חטאת דחנניה בן אחי ר"י וכו'. המאמר סתום. אולם ד"ת מה שזה נרעל זה פותח והפתח הוא המאמר בר"ה כ אמר שמואל יכילנא לתקוני לכולא גולה, ובאוצה"ג בשם תשובת הגאון, אבל חסרים מילים וכנראה שכן הוא, דשמואל אמר שהוא יכול לעבר את השנים ולקבוע חדשים בבבל, ומשום הכי שדר לרבי יוחנן עיבורא דשיתין שנין כמ"ש בחולין צ"ה, וכאן איתא, אמר שמואל יכלנא לעבר שנים ולקבוע חדשים ואני כדאי לזאת ואיני צריך לך, ומובן שזוהי פגיעה חמורה בקדושתה ובסמכותה של א"י ומפני כן לא זכו בנותיו להיות בא"י, ואבוה דר"ש העיר לו דמלבד החשבון ישנן עוד

פ"ב ה"ו

מסורות ידועות הנחוצות לדעת בקביעת חדשים ועבור שנים, וכד אמר שמואל דאינו יודע ברייתא השנייה במסורת בסוד העיבור א"ל אבוה דר"ש מדהא לא ידע מר איכא מילי אחרייתא דלא ידע וכו'. וכ"ה בפרוש ר"ח ז"ל, אמר שמואל יכלנא לתקוני לכולי גולה, כלומר יש בי כח לחשוב חשבון השנים ולתקן איוז שנה צריכה עיבור וכן כחדשים איזה חודש צריך להתעבר עד ביאת הגואל ואז יתיישבו הסנהדרין. ושיטת שמואל היתה מושפעת משיטת חנניה בן אחי ר"י, והעיר לו אבוה דר"ש דמלבד שיטת החשבון זקוקים עוד לכללים שנאמרו בע"פ בסוד העיבור ששמואל לא ידעם כמו שלא ידעם חנניה אחי דר"י וכמ"ש בסנהדרין פ"א ה"ב עיי"ש ובפירוש ר"ח בר"ה שם. והירושלמי כאן מייחס החטא לעבר שנים ולקבוע חדשים בחור"ל עפ"י יסוד החשבון בלבד מבלי לדעת את הכללים הידועים עפ"י הברייתא דסוד העיבור המשלימים החשבון לא לשמואל אלא לחנניא דעפ"י שטתו שסבור ידיעת החשבון מספיקה שהרי ר"ח היה בא"י מגדולי הדור מסר כן ולא חקר שמואל יותר שהיה סבור שאין להטיל כל ספק בשיטת חנניה ורצה לעשות מעשה כן אם לא שאבוה דר"ש העיר לו שיש להשלים לחשבון גם כללי עיבור. ובוה יש לבאר את מאמרו של שמואל בב"מ פ"ה, לדידי חזי לי ספרא דאדם קדמא וכתוב ביה שמואל ירחינאי חכים יתקרי רבי לא יתקרי ואסו דרבי על ידו תהא. הדגיש התואר שמואל ירחינאי, שזה גרם לו דחכים יתקרי רבי לא יתקרי, מפני שהיה ירחינאי גדול וחשב שזה מספיק בכדי לעבר שנים ולקבוע חדשים ועפ"י שטת חנניה. והיתה דעתו של שמואל כדעת רס"ג שאף בזמן שקדשו עפ"י ראייה נהגו עפ"י חשבון עיבור שלנו כמ"ש באוצה"ג ע' ל"ד, ועיין בזה באריכות בתורה שלימה ח"ג, ולפיכך היה יכול לקדש חדשים ולעבר שנים גם בבבל. ועפ"י נראה שמתכוונת הגמרא כאן לאותו עובדא שעלה על דעת שמואל לקבוע חדשים ולעבר שנים בחור"ל והיתה בזה פגיעה בכבודה של א"י ומחשבה זו באה לו בהשפעת חנניה שעשה כן למעשה מבלי להתחשב בכבודה של א"י, ומשום"ה מייחס החטאת לחנניה שעל ידו עלה זה בלבו של שמואל ונענש בצרת בנותיו. ואם שגיתי ה' הרחום יכפר עוון דבריי בטלין ומבוטלין כי כדי להבין דברי רבותינו נאמרו דבריי עיין בנדרים כ"ה וביבמות ל"ג שהוא בגדר לביה אונסיה ואין בזה משום נשיאת עוון.

ועמ"ש בזה בסנהדרין פ"א ה"ב בעובדא דחנניה, ומשמע שאף ממשפחתו של שמואל היו נמשכים אחריו ומפני כן גרם החטא של חנניה גם להם. ויתכן לומר שמפני כן העונש הוא שלא ישבו על אדמת א"י עפ"י הפרד"א פ"ח, עלה עזרא וכל הקהל עמו ורצה יחזקאל לעבר את השנה בבבל, אמר לו הקב"ה יחזקאל אין לך רשות לעבר את השנה בחור"ל שנאמר בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם שלהן הוא לעבר את השנה, ועיי"ש בביאור הרד"ל דכתיב בהאי קרא ועשיתי את אשר בחקי תלכו וענינו חוקות ר"ח וקביעתם כמ"ש כי חק לישראל הוא עיי"ש. ולפיכך אחרי ששללו את הזכות של קדה"ח ועיבור שנה מבית ישראל היושבים על אדמתם ענשם שלא יהיו יושבים על אדמתם בא"י. ובירושלמי ביכורים פ"ג ה"ג, אמר ר"ס שמעתי שאין ממנין זקנים בחור"ל, אמר רבי לוי ולא מקרא מלא הוא בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם הא כל ישיבה שלך לא יהא אלא על אדמתך, והיינו בין ישיבה בנוגע לקדה"ח ועבור שנים ובין ישיבה לסמיכה ועוד ישיבות כאלו לא יהא אלא על אדמתך, ומזה נראה שאין הפירוש בפרקי דר"א כמ"ש הרד"ל אלא כמ"ש.